

A felvilágosult abszolútizmus és magyarországi képviselői

1. A felvilágosult abszolútizmus általános jellemzői

- Az 1700-as évek jellemző uralkodási formája
- Közép – és Kelet-Európában válik jellemzővé (Poroszország, Német-római Császárság, Oroszország)
- olyan országokban, melyek az európai fejlődésben elmaradnak a centrum (atlanti térség) országaitól (periféria)

- „felvilágosult”, mert a felvilágosodás eszméi vezérlik az uralkodókat:

céljuk: országaik modernizációja, reformok a haladás érdekében

hisznek a társadalom jobbra tételében, a fejlődésben

reformokat hoznak pl. a gazdaság terén (merkantilizmus, ipar és

kereskedelem fejlesztése)

az oktatás, az egészségügy terén

saját szerepüket az ilyen uralkodók a „nép szolgájaként” fogják fel,

vezérlőjük a „közjó” biztosítása

- „abszolútizmus”, mert a fennálló kereteket, **politikai viszonyokat nem háborgatják**

„felülről irányított” reformokat képzelnek el, az uralkodó irányításával

rendeleti kormányzás

A két jellemzőt jól tükrözi II. József mondása: „**Mindent a népért, semmit a nép által!**”

2. A felvilágosult abszolútizmus magyarországi képviselői

Mária Terézia (1740-1780)

Az 1722-23-as országgyűlésen elfogadott **Pragmatica Sanction**nak köszönhetően kerülhetett trónra, amely **kimondta a Habsburg ház nőági örökösödési jogát** (apjának, III. Károlynak nem volt fiúörököse).

Uralkodása kezdetét számos nehézség kísérte, elsősorban külpolitikai problémák.

1. Külpolitika: a.) uralkodása elején zajlott az **osztrák örökösödési háború (1740-1748)**

oka épp Mária Terézia öröklése volt, melyet Nagy Frigyes porosz uralkodó

nem ismert el

1740: a királynő a magyar rendektől kér támogatást

(színpadias jelenet: fekete ruha, karján a kis trónörökös, II. József)

a rendek „**életüket és vérüket**” (**vitam et sanguinem**) ajánlják

Szilézia tartományát ugyan elveszti a háborúban, de királynő marad

b.) uralkodása másik nagy háborúja a **hétéves háború (1756-1763)** volt

Szilézia visszaszerzését szolgálta volna, de nem sikerült visszaszerezni

Ezt követően tartózkodik a nagy háborúktól, inkább birodalma megerősítésén fáradozik.

2. Belpolitikája: reformokkal próbálja erősíteni a Habsburg Birodalmat

rendeleti úton próbál változásokat eszközölni, fejlődést elérni

annál is inkább, mert a rendek rendszerint nem támogatják elképzeléseit,

ezért **országgyűlést nagyon ritkán hívott össze, rendeletekkel kormányzott**

a rendekkel mégsem volt egészében rossz a viszonya, ezt jelezték:

- a bécsi **Theresianum** létrehozása – ifjú nemeseket készítenek hivatali pályára
- **udvari testőrsége magyar nemesekből állt** (pl. Bessenyei György, a híres testőríró)

Fontos ugyanakkor tudni, hogy **Mária Terézia nem volt felvilágosult uralkodó, intézkedései csak tükrözik a felvilágosodás hatását**, de a felvilágosodás nézeteivel nem szimpatizált mindenben.

a. vámrendelet, 1754

Célja a Habsburg Birodalom gazdasági rendszerének reformja volt, a **merkantilizmus** szellemében. A merkantilizmus **a hazai ipar és kereskedelem fejlődését szolgáló gazdaságpolitika** volt, amely általában **az ipar megerősítését célozta**, a **külföldi iparcikkek importjának csökkentésére törekedett**.

A rendelet a birodalomban **kettős vámhatárt** hoz létre.

külső: az egész Habsburg Birodalom körül húzódó vámhatár

funkciója: **védővám** más országok iparcikkeivel szemben

(más országok iparcikkeire magas vámot állapítottak meg, ezzel kívánva

távol tartani azokat a Habsburg Birodalom piacaitól)

belső: Magyarország és az örökös tartományok (Ausztria, Csehország) között

funkciója: Magyarországról mezőgazdasági cikkek alacsony vámmal jutnak el az

örökös tartományokba

az örökös tartományok iparcikkei pedig alacsony vámmal Magyarországra

Hatása: megalapozza az osztrák és cseh ipar fejlődését (nincs versenytársa)

ugyanakkor a magyar gazdaság fejlődését torzítja (a mezőgazdaságra helyeződik

a hangsúly, az ipar fejlődése elmarad)

Magyarországot „a birodalom éléskamrája” szerepre kárhoztatja

Oka: több tényező áll a rendelet háttérében

egyrészt a magyar nemesség ragaszkodott adómentességéhez, így innen kevesebb bevétele származott az uralkodónak – ezt pótolta a kereskedelem egyoldalú fejlesztésével

másrészt a birodalmat egy egységnek tekintette – azt igyekezett fejleszteni, ami egy-egy rész számára a legkedvezőbb volt

b. Urbarium (úrbéri rendelet), 1767

Célja: a jobbágyság terheinek központi szabályozása

a jobbágyságot **túlzott terhek** jellemezték a korszakban

(földesúr – kilenced, robot, ajándék ; egyház – tized ; állam – hadiadó, katonák ellátása, vármegye – háziadó)

Különösen a **robot kérdése okozott problémát:**

- Ny-Eu. és az örökös tartományok részéről **tartós a mezőgazdasági termékek igénye**
- a földesurak a kedvező értékesítési lehetőségek miatt **növelték a majorság területét (majorság – a földesúr saját kezelésű földterülete)**
- természetesen **robotban műveltetik (kötelező ingyenmunka, amit a jobbágyság teljesítenek) – minél nagyobb a majorság, annál több a robot**
- a majorság terjeszkedése **más szempontból is káros:** minél nagyobb a majorsági terület, annál **kisebb a telki állomány (a jobbágyság által használt földterület)**
- ennek révén a **jobbágytelkek elaprózódnak, vagy a jobbágyság el is veszti földjüket (zselléresedés)**

Ezeket kívánta orvosolni a rendelet: a **jobbágyság tönkremenetele nem érdeke az**

államnak, mert adózókat veszít

végző soron tehát a királynő **az adóalapot védi**
rendeletével

A rendelet tartalma: - jobbágyi terhek szabályozása

a földesúrnak évi 1 forint pénzadó jár

a robot mértékét is szabályozza: heti 1 nap igás (igásállatokkal teljesített)

vagy 2 nap gyalogrobot

-szabályozza a jobbágytelek és majorság arányának nagyságát is

c. Ratio Educationis, 1777 – oktatásügyi rendelet

Rendeletei közül ez tükrözi leginkább a felvilágosodás szellemiségét.

Célja: az oktatás színvonalának emelése

hasznos és hűséges állampolgárok nevelése

Tartalma: az oktatást állami irányítás alá vonja

központi tantervek, egységes iskolaszervezet az alapfoktól az egyetemig

támogatja a **népiskolák** létrehozását

általános tankötelezettséget nem vezet be, de szorgalmazza 6-12 éves kor között az iskolabajárást

alapvető ismeretekkel (írni, olvasni, számolni tudás) mindenki rendelkezzen

II. József (1780-1790)

Uralkodása a **felvilágosult abszolutizmus kiteljesedése.**

Igazi **„türelmetlen reformer”** – gyorsan akar radikális változásokat, alig várta, hogy trónra léphessen

Magát a **„nép első szolgájának”** tekintette: hogy ne kössék meg kezét a rendi jogok, nem koronáztatta magát magyar királlyá (**„kalapos király”**), **rendeleti úton kormányoz.**

Uralkodása alatt kb. 6000 rendelet született!

Egyházpolitikai rendeletek

a. Türelmi rendelet, 1781

A felvilágosodás szellemiségét tükrözi: **vallási türelmet fogalmaz meg.**

- biztosította a **protestánsok és görögkeletiek szabad vallásgyakorlatát**

- minden olyan településen, ahol élt 100 protestáns család, **lehetett imaházuk, papjuk és tanítójuk**
- **eltörölte a katolikus hivatali esküt**→a protestánsok sokszor ezért nem vállaltak hivatalt – most megnyílt erre a lehetőség

b. a Placetum regium (királyi tetszésjog) felújítása

Luxemburgi Zsigmond idejében alkalmazták először Magyarországon e jogot: **a pápai bullák kihirdetését uralkodói engedélyhez kötik.** II. József ezt újítja fel.

c. Szerzetesrendek feloszlata

Az „elmélkedő”, **betegápolást vagy oktatást nem végző szerzetesrendeket feloszlata**, vagyonukat az állam veszi kézbe.

A pápa kérte a rendeletek visszavonását („**fordított Canossa-járás**”), de II. József erre nem volt hajlandó.

Közigazgatási rendeletek

Ezek a rendeletek **a birodalom egységes kormányzását tűzték ki célul.**

A legnagyobb felháborodást a **nyelvrendelet** váltotta ki (1784), amely **a birodalom hivatalos nyelvét a német nyelvet tette.**

A magyar lakosság részéről ez váltotta ki a legnagyobb ellenállást, **a nemesség részéről „nemzeti ellenállás” bontakozott ki** (magyar ruhák viselése, magyar nyelv használata)

1785-86-ban adta ki közigazgatási rendeletét: a birodalom egészét 13 körzetre osztja

Magyarország ebből egy körzet, melyet 10 kisebb kerületre oszt még
Ezzel **megszünteti a vármegyerendszert**, az ispánok helyett királyi megbízottak irányítanak.

Ezt szintén sérelmezi a nemesség – a vármegye hagyományosan a nemesség politizálásának, irányító szerepének területe volt.

Jobbágyrendelet, 1785

A jobbágság jogi helyzetében hoz változásokat:

- **eltörölte a jobbágy név használatát**
- biztosította a **jobbágyok szabad munkavállalását és költözködését**
- **független bírósághoz is fordulhatnak az úriszék (földesúri bíróság) helyett**

Jobbágyfelszabadítás tehát nem történik, csak jogaik kibővítése, inkább hangulatjavító intézkedés volt.

A reformok sorsa

Rendeletei rendre ellenállást váltottak ki: **uralkodása utolsó éveiben tervbe vette a**

nemesség megadóztatását is (általános földadó bevezetése), de erre már nem került sor.

1790-ben halálos ágyán **a türelmi rendelet és a jobbágyrendelet kivételével az összes rendeletét visszavonta („a nevezetes tollvonás”)**.

Háttérében a reformjaival szembeni ellenállás állt: **1789-ben, egy évvel korábban tört ki Franciaországban a forradalom**, és II. József tartott egy hasonló következménytől, ha az elégedetlenség nő.

Politikájának eredménye, értékelése

A Habsburg uralkodók közül a legaktívabb, **legmesszebbre tekintő uralkodó** volt. Politikáját, elképzeléseinek összességét szokás **jozefinizmusnak** nevezni.

Elképzelései alapvetően **jó célt** szolgáltak: **modernizáció, egységes és átlátható irányítás**

a sokféle területből álló birodalomban

Eszközei azonban rosszak voltak: figyelmen kívül a sokféleségből eredő eltérő érdekeket, jobbító szándéka sok ellenséget is szerzett

nem volt társadalmi bázisa, egy kis számú értelmiséget leszámítva (ők a **jozefinisták**)